

VOLKSKUNST

INSTITUUT VOOR VLAAMSE VOLKSKUNST

INHOUD

EDITORIAAL - Pijn	.1
SPROKKELINGEN	.4
WERKING IVV	
DVD - 50 jaar dans in Vlaanderen	.5
Slotactiviteit 50 jaar IVV	.6
De ronde van Vlaanderen	.6
Kalender Activiteiten 50 Jaar	.9
Erfgoedcel Waasland en Instituut voor Vlaamse Volkskunst vinden elkaar .	10
Fotowedstrijd	11
ADVERTENTIE	12
FLANDRIENS - Josée Elst.	13
STREEKDRACHTEN - De vrouwenmode en de streekdracht na W.O.I.	17
VERSLAGEN	
Naar de bronnen van de volksmuziek	23
50 jaar IVV: onze tocht door het 'rijke heuvelende Brabant'	24
VOLKSVERHALEN - Scherpenheuvel.	32
AANKONDIGINGEN	
Kennismakingscursus Vendelen	35
Vendeliersverbroedering 2014	35
UNESCO	36
COLOFON	36

v.u. G. Laekeman,
Dorpsstraat 83, 9190 Stekene

België
P.B.
9160 Lokeren 1
8/4264

INSTITUUT
VOOR
VLAAMSE
VOLKSKUNST

VOLKSKUNST

VLAAMS
DANSARCHIEF

*

VLAAMS
VENDELARCHIEF

*

STREEKDRACHTEN
COMMISSIE

JAARGANG 38
NUMMER 6
JUNI 2014

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE EN DE VERSPREIDING VAN DE
VLAAMSE VOLKSCULTUUR
Afgiftekantoor Lokeren 1 - P 706365

UNESCO

Het IVV is geaccrediteerd door UNESCO als
expertisecentrum voor Immaterieel Cultureel Erfgoed

COLOFON

Volkskunst is het kwartaalblad van het Instituut voor Vlaamse Volkskunst.

Jaargang 38 - nummer 6 - juni 2014

Aan dit nummer werkten mee:

Stefaan Haesen, Gert Laekeman, Johan Lambrechts, Marcel Oelbrandt, Jos Van Eyken en Henri Vannoppen.

Iedere auteur is inhoudelijk verantwoordelijk voor zijn of haar bijdrage.

Overname van artikels is toegestaan mits bronvermelding.

Het gewone abonnementsgeld voor 2014 voor personen bedraagt 15 euro. Buitenlandse abonnees betalen 20 euro. Verenigingen en organisaties kunnen zich abonneren voor 17,5 euro en ontvangen dan elk kwartaal twee gedrukte exemplaren. Voor 25 euro krijgt je groep daarnaast een gepersonaliseerde toegang tot de IVV-website. Daarmee kan je samenvattingen van dansen en vendelreeksen afhalen en *Volkskunst* in digitaal formaat.

Abonnementsgeld over te schrijven op bankrekening IBAN nr. BE14 4163 0794 5183, BIC code KREDBEBB van IVV vzw, Dorpsstraat 83 te 9190 Stekene, met vermelding van 'Volkskunst' en naam en adres van de abonnee.

Proefnummers van dit tijdschrift kunnen gevraagd worden aan:

IVV-secretariaat, Jubellaan 123, 2800 Mechelen, tel. 0496 593 523, e-post secretariaat@instituutvlaamsevolkskunst.be

Alle IVV-uitgaven kunnen besteld worden bij onze medewerker:

Paula Wouters, Herentalsebaan 73, 2240 Zandhoven, tel. 03 475 12 05, e-post bestellingen@instituutvlaamsevolkskunst.be

of via de IVV-website www.instituutvlaamsevolkskunst.be

EDITORIAAL

PIJN

Twee bruistabletten Dafalgan® van één gram bij hevige hoofd- of gewrichtspijn: het is te veel voor onze lever. Toch zouden we al voor minder pijnstillers slikken. Pijn schaadt ons leefcomfort. Alsof dat alles nog niet genoeg is, bestaat er naast lichamelijke ook zoiets als mentale pijn. Cultuur kan pijn verlichten, maar ook dat proces verloopt niet zonder kommer en kwel.

Heb je ook gelezen over José Mujica? Hij krijgt het epitheton 's werelds armste president te zijn. Hij heeft Uruguay onder zijn hoede. Zelfs president Barak Obama was onder de indruk van zoveel eenvoud. José Mujica rijdt niet rond in pompeuze limousines maar in een blauwe Volkswagen Kever. Hij woont ook niet in een rijkelijk paleis. Hij staat 90% van zijn wedde af aan de gemeenschap⁽¹⁾. Een opmerkelijk staatshoofd dus.

Ter overweging: Herman Van Rompuy zal 473.000 euro ontvangen bij het beëindigen van zijn mandaat als voorzitter van de Europese Raad. Herman boerde goed de voorbije jaren. Op basis van de Europese begroting 2013 ontvangt hij een basissalaris van 316.000 euro per jaar. Hierbij komt nog een 65.000 euro 'rechten aan het ambt verbonden', 20.000 euro 'rechten uit persoonlijke situatie' en minstens 16.800 euro aan reis- en representatiekosten. Dat komt neer op een totaal van 417.800 euro per jaar⁽²⁾.

Aan de andere kant van Atlantische Oceaan legaliseerde José Mujica de productie en verkoop van marihuana (= *Cannabis* of hennep). Maar ook in België leveren we inspanningen om het medicinaal gebruik van *Cannabis* te legaliseren. Het kan immers niet langer dat patiënten die mogelijks baat hebben bij deze - oorspronkelijk medicinale - plant in de illegaliteit hun medicijn moeten kopen, zonder garantie van kwaliteit. In de adviserende nota over de therapeutische indicaties voor *Cannabis* hebben we onder andere weerhouden: chronische pijn en kankerpijn. Het is aan de toekomstige minister van sociale zaken en volksgezondheid om

1 José Mujica. The revolutionary who legalized pot. Time: May 5-12, 2014 p.42.

2 <http://www.demorgen.be/dm/nl/5419/Herman-Van-Rompuy/article/detail/1717022/2013/10/04/Oproep-aan-Van-Rompuy-om-op-af-te-zien-van-gouden-handdruk-van-473-000-euro.dhtml> : geraadpleegd op 7 juni 2014.

het advies al dan niet te vertalen in wetsbesluiten. Hopelijk creëert deze minister perspectief voor mensen die met *Cannabis* hun leven draaglijker kunnen maken.

Ondertussen is de 'moeder van alle verkiezingen' achter de rug. De polls in acht genomen had de jongste verkiezingsronde eigenlijk niet gehoeft. Maar de burger moet minstens de gelegenheid krijgen om zijn rechten te gebruiken. Tal van partijcongressen gingen de verkiezingen vooraf. Een van de opvallendste uitspraken kwam van onze minister-president Kris Peeters: '*Alleen onze partij doet mensen geen pijn*'⁽³⁾. Deze uitspraak moeten we met een grove korrel zeezout nemen, zeker wanneer we op wandel gaan in de culturele sector.

Figuur 1: bloeiende toppen van een vrouwelijk exemplaar van Cannabis sativa L. waarvan de bovengrondse delen gebruikt worden als recreatieve 'drug'. Cannabis was oorspronkelijk een medicinale plant. Gebruik voor geneeskrachtige doeleinden stoelt op een traditie van meer dan 10.000 jaar, te oordelen naar afbeeldingen op Chinees aardewerk⁽¹⁾.

Dichter bij huis beschrijft Rembertus Dodoens de eigenschappen van de plant en waarschuwt de gebruiker ... en pleegt soo dickwijls eenige draeyinge ende swaericheyt in 't hoeft te verwecken ... ⁽²⁾.

- 1 <http://www.psychologytoday.com/blog/the-teenage-mind/201105/history-cannabis-in-ancient-china> : geraadpleegd op 8 juni 2014.
- 2 Rembertus Dodonaeus. Cruydt-Boeck, in de Plantijnsche Druckerij 1608 pp. 932-933.

3 <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/VK14/1.1950574> : geraadpleegd op 7 juni 2014.

AANKONDIGINGEN

Kennismakingscursus Vendelen

Op zaterdag 12 oktober 2014 staat een nieuwe 'Kennismakingscursus Vendelen' op het programma

Deze cursus wordt ingericht door de werkgroep Vlaams Vendelarchief van IVV en vendelen.net, onafhankelijk platform ter promotie van het vendelzwaaien. De cursus richt zich enerzijds tot personen die nog nooit hebben gevendeld en graag eens willen ervaren wat het inhoudt. Anderzijds zijn we op zoek naar beginnende vendeliers die hier op een halve dag de basis van het vendelen onder de knie krijgen. De voorbije jaren werden al ruim vijftig prille vendeliers ingewijd.

Inschrijven kan nu al op www.vendelen.net !

Vendeliersverbroedering 2014

Hoogstraten - zondag 30 november 2014

Naar goede gewoonte verzamelen de Vlaamse vendeliers zich op zondag 30 november 2014 in de veiling te Hoogstraten om te leren van elkaar en ervaring uit te wisselen. Naast de gebruikelijke sessies en het ronde tafelgesprek, besteden we sinds vorig jaar meer aandacht aan demonstraties. Heeft jou vendelgroep een reeks om te tonen aan vendelend Vlaanderen, dan horen we het graag. Aanmelden voor de demonstraties kan bij het Vendelarchief.

e-post: vlaamsvendelarchief@instituutvlaamsevolkskunst.be

Dan zijn later – in 1605 of 1612 of zoiets – Albrecht en Isabella ook langs hier gepasseerd. Ze zijn komen bidden aan de voet van die eik voor Onze-Lieve-Vrouw en dan heeft hij beloofd, als hij kon winnen in Oostende tegen de geuzen of zoiets, dat hij hier een heiligdom zou bouwen.

Dan heeft Albrecht daar geld voor ingezameld, in alle landen, en dan hebben ze hier die basiliek kunnen zetten. En aan die basiliek is een eigenaardigheid. Het getal zeven was een heilig getal in de oude tijd. Dat speelt hier ook een rol in de kerk. Er zijn zeven wegen die leiden naar de kerk. Daar zijn ook zeven kapellen, zes kapellen rond de kerk en dan de kerk er nog bij. Er zijn ook zeven glasramen in de kerk. De ster bestaat ook uit zeven hoeken. Dus dat speelt hier een zeer speciale rol in de kerk. Alles is hier bijna zeven. Er staan ook zeven beelden in. Dus het getal zeven speelt hier een voorname rol in Scherpenheuvel.

Bron 25:32-33 = vvb 25098; Richard T.,bediende, 83 jaar, Scherpenheuvel

Uit Op verhaal komen Vlaams-Brabants Sagenboek, Stefaan Top, Davidsfonds/Literair, Leuven, 2005.

Johan Lambrechts

Wanneer je mijn geschrijf leest, hebben we misschien al een Vlaamse regering. Of die nominatief nog een Minister van Cultuur zal hebben, zien we wel. Wie cultuur onder haar of zijn bevoegdheden krijgt, draagt bijvoorbeeld een belangrijke verantwoordelijkheid over onze musea. Hoeveel pijn zal de museumsector moeten lijden ten gevolge van de schaarste aan middelen? Het Instituut voor Vlaamse Volkskunst (IVV) leeft mee met de museumsector. Het IVV heeft immers de 'beperkte niche stempel' gemeen met heel wat musea. Het is voor een museum niet gemakkelijk inhoud te combineren met attractie van brede bevolkingsgroepen. Thematische musea moeten trouw blijven aan een missie, gekoppeld aan inhoudelijke authenticiteit. Het jongste nummer van het Faro Tijdschrift over Cultureel Erfgoed over de museumsector is in dat opzicht zeker het lezen waard⁽⁴⁾. De in 1753 (!) door het Engelse parlement aangenomen stichtingsakte van het British Museum vermeldt: 'A repository ... not only for the inspection and entertainment of the learned and the curious, but for the general use and benefit of the public ...' Een museum vervult de rol van studiecentrum voor experts, maar moet tevens voldoende toegankelijkheid garanderen voor het brede publiek. Dat British Museum is wel een 'specialeke'. Het trekt jaarlijks zo'n zes miljoen bezoekers uit de hele wereld aan. De toegang tot de vaste collecties is gratis. Een lidmaatschap uit sympathie kost 60 £.

Een vergelijking met Vlaanderen? Ja, toegegeven: leper is Londen niet. Alhoewel In Flanders Fields dit jaar ook niet mag klagen qua belangstelling. En het jaar 2013 was al een topjaar met bijna 300.000 bezoekers⁽⁵⁾.

Manfred Sellink is Directeur Musea Brugge. Hij heft geen klaagzang aan, maar schrijft in het jongste tijdschrift van FARO een aanmoedigend stuk: ... Onze zwakte ligt in ons onvermogen de krachten structureel te bundelen. Laten we ophouden met kniezen en ons wentelen in zelfbeklag ...⁽⁶⁾. Het zijn zonder meer profetische woorden. Culturele krachten structureel bundelen: dat zagen we niet in de vorige beleidsperiode(n). IVV blijft erbij: besparen in de komende legislatuur mag van de cultuurwereld geen slagveld maken. Het is perfect mogelijk expertise te bundelen, niet met woorden, maar met een structurele verankering. We hebben voor cultuur een moedige politicus of politica nodig, mét inhoudelijk en structureel inzicht. Iemand die het huidige tij durft keren mét verregaande medewerking van al wie wil ondernemen en desnoods bereid is de eigen

4 FARO Tijdschrift over cultureel Erfgoed 2014; 7 (1) 86 pagina's.

5 <http://www.westhoek.be/nieuws/47366/2013-recordjaar-voor-in-flanders-fields-museum-en-iepers-toerisme> : geraadpleegd op 8 juni 2014.

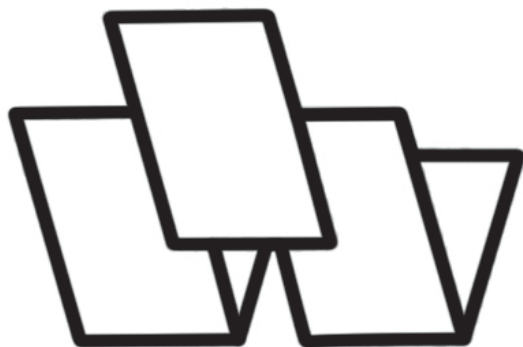
6 Sellink M. Draagvlak en relevantie: een traditie hervinden? FARO Tijdschrift over cultureel Erfgoed 2014: 7 (1): 4.

persoonlijke belangen en positie daarvoor opzij te schuiven. ... Alleen onze partij doet mensen geen pijn ... : we zijn benieuwd naar het profetisch gehalte van déze (politieke) boutade.

In afwachting wensen we elke lezer van dit stukje een deugddoende vakantieperiode toe, met voldoende persoonlijk cultureel genot.

Gert Laekeman

Voorzitter IVV

SPROKKELINGEN

Overlijden Willy Cobbaut

Te Baardegem overleed op 28 mei 2014 de heer Willy Cobbaut, lid van Volksdansgroep Reynout uit Dendermonde en eindredacteur van het VVKB-ledenblad 'De Driesprong'. Ons medeleven gaat uit naar echtgenote Magda Vermeiren en de familie van Willy.

Dat draait zo rond de jaren 1514, dan is dat eigenlijk begonnen. De kwestie van dat kapelleke en die toeloop van die mensen is dan later gebeurd. Een herder vond dat kapelletje aan een boom - een eik - hangen. Dat moet wel een speciale eik geweest zijn, een gekruiste eik, zeggen ze, maar wat ze daarmee willen beduiden, dat weet ik niet.

Die moet dus gestaan hebben waarschijnlijk op de plaats waar nu de basiliek staat. Die herder had dat lielevrouwbeeldje al zo dikwijls gezien en goesting gehad om dat mee te nemen naar huis. Op een schone dag heeft hij dan toch dat lielevrouwetje uit dat kapelletje gehaald en dat ingepakt in een oude zak of zoiets. Hij is daar mee willen vertrekken, hij kon een stap of drie, vier gaan, en dan werd dat lielevrouwetje zo zwaar, dat hij moest blijven staan, en hij kon geen voet meer van plaats veranderen. Hij heeft daar dan een hele tijd gelegen. Hij heeft zich terug rechtgezet en heeft dan weer een stap terug achteruitgezet. Dat ging dan weer, achteruit, totdat hij aan de voet van de boom gekomen is, en dan heeft hij van schrik dat lielevrouwbeeldje dus terug in de eik gezet, in dat kapelletje. Dat moet waarschijnlijk een persoon geweest zijn van Zichem, die zijn schapen hier in de bossen kwam hoeden. Die is dan van schrik naar de pastoor gaan vertellen wat hij aan de hand gehad heeft. Dat is dan rondgegaan gelijk een vuurtje.

Waarschijnlijk zijn de eerste bedevaarders wel van Zichem geweest. Maar dat heeft zich dan toch uitgebreid, zodat er op het laatste van Diest en van Bekkevoort – dat allemaal bestond, want Zichem is een oude stad van in 1300, geloof ik – mensen naar hier op bedevaart zijn gekomen en dan hebben ze daar het eerste kapelletje in hout gezet. Dat is dan te klein geworden, en dan hebben ze daar een stenen kapelletje gezet. Volgens het schijnt, zou dat de kapel zijn van de Allerheiligenberg in Diest. Ze zouden die afgebroken hebben en daar teruggezet hebben. Dat heb ik pas nu vernomen. Of het de waarheid is, dat weet ik niet. Dat was dus een stenen kapel, die was ook veel te klein.

De eerste stenen kapel

VOLKSVERHALEN

Scherpenheuvel

Uit alle windstreken komen deze maand bedevaarders Maria groeten in haar grote kapel, de basiliek van Scherpenheuvel. Want ook in deze tijd van ontkerkelijking blijft het zoeken naar het goddelijke en de hunkering naar heil en heling nog steeds actueel.

Is heiligenverering geloof of bijgeloof? Voor ongelovigen is dit bijgeloof, maar dat is ook zo voor sommige christenen. Een kaarsje laten branden voor Ons-Lieve-Vrouwke tijdens de examenperiode in de volle overtuiging dat je kind of kleinkind zal slagen is bijgeloof. Maar troost vinden in dit ritueel en hulp vragen aan Maria door het aansteken van dit kaarsje of door op bedevaart te gaan is een vorm van geloven, van volksgeloof, van volksdevotie. Ik las ooit eens dat dit geen bij-geloof is, maar dat je het krijgt bij-je-geloof.

Veel van de huidige locaties en vormen van volksdevotie bestonden reeds in de middeleeuwen, sommigen zelfs veel langer. Zo is er vaak een relatie met plekken waar eerder de Romeinen, Kelten, Franken of Germanen voor hun rituelen bijeenkwamen: kapellen en kerken werden vaak gebouwd op oude cultusplaatsen, bij bronnen, aan een speciale boom, op kruispunten...

De echte oorsprong van het bedevaartsoord Scherpenheuvel kennen we niet. Waarschijnlijk stond er al in dertiende eeuw, op de scherpe heuvel tussen Zichem en Diest een eik, die toen reeds een voorwerp van verering was.

Maar over de echte oorsprong van dit bedevaartsoord lezen we in het Vlaams-Brabants Sagenboek uit de reeks "Op verhaal komen". Een drieëntachtigjarige man uit Scherpenheuvel doet hieronder zijn verhaal. Lees het langzaam, want oudere mensen hebben een speciale manier van vertellen!

Legenden zijn er natuurlijk genoeg, maar hetgeen dat ik weet, dat weet ik ook van overlevering natuurlijk en van wat ik een beetje gelezen heb. Hoe is dat eigenlijk ontstaan, Scherpenheuvel?

WERKING IVV

DVD - 50 jaar dans in Vlaanderen

Tijdens de voorbereidingen voor 50 jaar IVV werden in de Raad van Bestuur een hele hoop ideeën geformuleerd voor mogelijke activiteiten en elementen voor de viering. Toen het idee van een tentoonstelling vaste vorm begon te krijgen, werd er gezocht naar een visuele attractie voor de stand. Al snel kwam Hugo op de proppen met het voorstel om 5000 jaar dans weer te geven in een presentatie van een kwartiertje, kwestie van de toeschouwers niet te lang vast te kluisteren aan het scherm. Om hiervoor het nodige materiaal te verzamelen, werden alle groepen uit het land aangeschreven met de vraag naar videomateriaal met dansen en vendelreeksen uit onze bundels. Hugo ging aan de slag met het in grote getale verzamelde materiaal en monteerde in recordtempo zo'n 70 dansen tot een beeldband van meer dan 4 uur. Bedoeling was om daaruit een selectie te maken van een vijftiental minuten.

Tijdens de persconferentie op 2 februari en de aansluitende activiteit van Reintje Vos in hun Vossenhol, werd de volledige montage gedraaid bij wijze van proef. Een zeer geslaagde proef want het beeldmateriaal bleek erg in trek! We besloten om bij de volgende tentoonstellingen de volledige montage te tonen en ook daar werd dit groot succes.

De eenvoudige conclusie was dat er interesse is voor een dergelijke montage: een overzicht van 50 jaar dans in Vlaanderen. De beslissing om deze DVD uit te geven, bleef dan ook niet lang uit. Tegen onze slotactiviteit hopen we dit studiewerk voor te kunnen stellen aan het 'grote' publiek. Naast het beeldmateriaal zal ook het originele materiaal uit de bundels worden opgenomen.

De voorintekening zal starten in het najaar

Stefaan Haesen

Slotactiviteit 50 jaar IVV
Zaterdag 29 november 2014
In CC De Klavers te Belsele (Sint-Niklaas)

Programma:

Voormiddag: Algemene Vergadering voor alle leden

Namiddag: Dansatelier voor iedereen

17 uur: Prijsuitreiking Fotowedstrijd

18 uur: Breughelmaal (*met voorinschrijving*)

20 uur: Volksdansbal

Meer info volgt in de volgende Volkskunst en op www.instituutvlaamsevolkskunst.be.

-*- noteer deze datum alvast in je agenda -*-

De ronde van Vlaanderen

IVV is 50 jaar jong. Voor wie Volkskunst leest geen nieuws meer. Voor onze partners is het dat nog wel. IVV trekt Vlaanderen rond met een reizende tentoonstellingswand en meer dan 4 uur Vlaamse dansen op beeld. Telkens komt een van onze partners aan bod.

Twee februari jl. was een belangrijke dag voor IVV. We gaven een persconferentie en testten onze tentoonstellingswand uit. We vonden een mooi tijdelijk onderkomen in het Vossenhol, lokaal van Volkskunstgroep Reintje Vos in Stekene (1). Eens de persconferentie voorbij, was het weerom werken geblazen enerzijds om de proefopstelling om te buigen tot een vlot op te stellen en af te breken geheel, anderzijds om meer dan 4 uur beeldmateriaal over Vlaamse dansen een plaats te geven, aansluitend bij de tentoonstellingswand.

IVV wil met de tentoonstelling dienend aanwezig zijn bij partners in de volkskunstwereld. Geen ingrijpende aanwezigheid, maar een aansluiten bij de activiteiten van wie ons verwelkomt.

¹ Zie ook het editoriaal van Volkskunst 2014; 38 (5): pp. 1-5.

dit pachthof het Hof van Ophem, nu het Lindenhof. Opvallend is de dreef met Japanse kerselaars, die bij ons bezoek juist in bloei stonden. Het pachthof is sedert 30 jaar een bejaardenhuis voor paarden. De eigenares leidde ons rond in de asymmetrische langschoor en in de stallen met de befaamde Boheemse kappen, waar de gepensioneerde paarden gestald staan. In de verte zagen we het kasteel d'Overschie de Neerijse, eerst bewoond door de Baronnen d'Overschie de Neerijse en later door de Prins de Bethune–Hesdigneul. Barones Anne de d'Overschie de Neerijse huwde Prins August de Bethune–Hesdigneul. Tot 1935 bleef het 18de eeuwse kasteel in handen van de adellijke familie. We zitten aan de ingang van het natuurreserveaat De Dode Beemden, bekend om zijn dassen. Het is ook een schitterend wandelgebied met de watermolen van het kasteel op de Ijse.

De dag werd afgesloten met een gezellig drankje in de Brasserie Baron's House, een 18de eeuwse hoeve in de Dorpsstraat 5, te Neerijse. Het was een 'terrasje doen' in het 'Brabantse Bokrijk' en dat bij een schitterend weer ondanks het feit dat we geen eieren konden brengen naar de Arme Klaren, die tot voor enkele jaren hun klooster hadden in het Blauwhof in het nabije Loonbeek.

Vooral het nagerechtenbuffet kende een groot succes.

Voorzitter Gert Laekeman dankte de medewerkers van IVV voor hun jarenlange samenwerking. Henri Vannoppen dankte Gert Laekeman voor zijn inzet als voorzitter van IVV. Tijdens het diner kregen we een overzicht van de werking van IVV aan de hand van filmmateriaal kundig verzameld en verwerkt door Hugo Bulterijst.

Het geheel werd afgesloten met de officiële foto in de tuin van Feestzalen Bertembos.

5. Neerijse, het 'Brabantse Bokrijk' met zijn kapel, zijn kasteel, zijn herenhuizen en zijn Lindenhof

Neerijse behoort tot de fusie Huldenberg. De kapel van O.-L.-Vrouw ten Pui dankt haar naam aan een pui, wat een heuvel of een verhoging zou betekenen. De legende vertelt dat een herder het beeld van de Heilige Maagd gevonden heeft in een witte hagedoorn in de Puistraat. Hij nam het mee naar huis, maar de volgende dag lag het opnieuw op de vindplaats. Dat was een teken dat O.-L.-Vrouw daar haar kapel wou. Baron Jan-Albert d' Overschie liet de kapel van 1611, die te klein geworden was, afbreken en liet in 1758 de huidige kapel in Lodewijk XV-stijl bouwen. De kapel van O.-L.-Vrouw ten Pui is bekend om zijn rouwborden of 'obiits' van de Baronnen d'Overschie de Neerijse en van de Prinsen de Bethune-Hesdigneul. Links en rechts van de Dorpsstraat krijgen we 18de eeuwse herenhuizen en hoeves. In de Lindenhoflaan bezochten we het Lindenhof, een pachthof van de abdij van Corbie, één van de grootste abdijen in Noord-Frankrijk. In 1756 kocht Baron Jan-Albert d'Overschie

Vooraleer de wijde wereld in te trekken nodigden we onze leden uit voor een feestmaal en culturele uitstap op 5 april. Gastheer Henri dokterde een rijk gevuld programma bijeen. Een heerlijk maal in restaurant Bertembos, gecombineerd met bezoeken aan de Bartolomeuskerk van Korbeek-Dijle, het Kasteel van Graaf van Liedekerke en de kapel van O.-L.-Vrouw ten Pui in Neerijse. Ook het Lindenhof, een bejaardenhuis voor paarden stond op het programma. Lees meer over de wetenswaardigheden van deze dag elders in Volkskunst.

Ondertussen zorgden Stefaan en Hugo voor een genietbaar concept qua tentoonstelling. Dat stelden we voor het eerst op in Leuven, tijdens de paasfeesten aldaar. De opstelling bleek technisch en inhoudelijk een schot in de roos. De montage van 2 februari werd omgetoverd in drie magnetische posters, vlot aan te brengen tegen de metalen wanden. Ook de centrale verlichting voldeed ruimschoots. Van 18 tot en met 21 april was IVV in Leuven om kennis en ervaringen uit te wisselen met de volkskunstgroepen Reuzegom en 't Havermeuleke. Zoals ook al in Stekene ervaren, trok het beeldmateriaal een gezonde aandacht, aangevuld met inspirerende gesprekken aan de tentoonstellingswand zelf.

Als volgende halte stond Stekene opnieuw op het programma. Tijdens de erfgoddag op 27 april bood de Heemkundige Kring d'Euzie ons een

gastvrij onderdak. We mochten gebruik maken van het studiecentrum in het Oud Station. Onze tentoonstellingswand sloot aan bij de bijzonder interessante tentoonstelling over WO I (2). De muziek bij de getoonde volksdansen trok herhaaldelijk bezoekers van deze tentoonstelling naar onze hoek. Het was weer een gelegenheid om de werking van IVV bekend te maken, of herinneringen op te halen uit volksdans-ervaringen.

Dan ging het naar 'Genk danst' op 3 mei. Hier ging de aandacht van de bezoekers meer naar wat er op het podium gebeurde, buiten enkele persoonlijke contacten.

Anders was het gesteld tijdens de meiboomplanting van VVKB te Deurne op 4 mei. Een frisse maar zonnige dag bracht een speelplaats vol danslustigen bijeen. Theo Smet heette IVV hartelijk welkom. Dat we welkom waren bleek tevens uit de ruime belangstelling en waardering voor de werking. Wijzelf mochten een gehele namiddag genieten van meer dan 30 dansen waarmee de aanwezigen gemeenschap vormden (3).

Op vrijdag 24 mei pakten we de tentoonstelling uit in Kampenhout, meer bepaald in de orangerie van de prachtige Villa Lucie. Daar mochten we aansluiten bij de tentoonstelling van het Brabants Centrum voor Muziektradities (BCM) over de doedelzak (4). We bemanden de tentoonstelling op zondag 25, dinsdag 27 en zondag 1 juni. We verwelkomden geen massa bezoekers, maar telkens mensen met een ruime ervaring en belangstelling. Nu eens wisselden we ervaringen uit, dan weer serveerden we de bezoekers een extraatje met de voorstelling van IVV, in het kielzog van de verdienstelijke tentoonstelling met materiaal uit de collectie van Hubert Boone.

Wordt vervolgd ...

Gert Laekeman

Voorzitter IVV

---

2 Zie D'Euzie: Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Stekene, 2014; 33 (2): p.63.

3 Zie <http://www.vvkb.org/> voor de activiteiten van VVKB

4 Meer nieuws op <http://www.kampenhout.be/bcm/index.php>

opkwam als nr. 2 of de liberalen). Door de fanfaremoeilijkheden kwam er bij nr. 2 ook een nieuwe schuttersgilde, de Sint-Lambertusgilde, die haar koningsschietsing houdt op de tweede zondag na Sint-Jan. De Sint-Lambertusgilde heeft alleen maar 'Jefkes' (een jongmangilde).

De tradities bij de twee schuttersgilden zijn ongeveer dezelfde. We beginnen met de koningsschietsing. Na de hoogmis in de Sint-Lambertuskerk haalt de gilde in stoet de koning, de gemeenteoverheid en de kasteelheer op. Overal wacht de jenever of het bier. De kasteelheer, Graaf de Liedekerke, zet op de wipweide de koningsvogel op de wip. De overheidspersonen worden begroet, de ruiters begroeten de wip door er 3 keer rond te rijden. Vervolgens wordt er gevendeld. Is dit de oorsprong van de 'Leefdaalse reeks'? Drie schoten komen van de dorpsheer, van de gemeenteoverheid en van de koning. Daarna schieten alle schutters tezamen. De klok in de toren van de Sint-Lambertuskerk verkondigt het nieuws, wanneer de koningsvogel valt: er is een nieuwe koning. De nieuwe koning wordt plechtig de zilveren breuk omgehangen.

De kledij is bij de twee schuttersgilden belangrijk om te weten of het om gehuwden ('Pekes' of de oudemansgilde) of om ongehuwden ('Jefkes' of de jongmangilde) gaat. De 'Jefkes' of ongehuwden dragen een witte pantalon, een wit hemd, een rode 'sluier' rond de lenden en een platte ronde Maurice Chevalierhoed ('canotier'). De 'Pekes' (gehuwden) dragen een fuik (blauwe kiel) en een faas.

4. Diner in de Feestzalen Bertembos.

Bij een 50-jarig jubileum past een goed diner en daarvoor zorgde de Feestzalen Bertembos. We hadden de keuze tussen een hoofdgerecht met vis of vlees.

Het menu omvatte:

- Een glas cava of fruitsap
- Fris slaatje met gebakken scampi's, appelreepjes en zongedroogde tomaten
- Waterkersroomsoep
- Eendenborstnootjes met een pepersausje, seizoensgroentjes en gebakken aardappelen OF Kabeljauwhaasje op een bedje van prei met een sausje van graanmosterd
- Fijnproevers nagerechtenbuffet
- Koffie/thee
- Huiswijnen en waters.

van Boendale droeg hem zijn 'Leeken Spieghel' op. Het kasteel werd in 1626 herbouwd door Floris de Merode, Markies van Deinze, met Vlaamse renaissancekenmerken. In de 17de eeuw verkocht de familie de Merode het kasteel aan Philippe Helman. Zijn dochter Anne-Françoise Helman huwde Jan van Brouckhoven de Bergeyck, de 'Vlaamse Colbert', en de zoon van Helena Fourment, de tweede vrouw van Rubens. Jan van Brouckhoven de Bergeyck stamde uit haar 2de huwelijk. Hij legde de grote steenwegen aan in 1706-1709 o.a. de N 2 of de steenweg Brussel-Leuven. Hij werd baron van Leefdaal. Zijn kleindochter Lucia van Brouckhoven de Bergeyck huwde Graaf Gerard de Liedekerke en deze adellijke familie bewoont sedert 1775 het kasteel van Leefdaal. De watermolen van het kasteel ligt op de Voer. Het was een banmolen of een molen waar de inwoners verplicht waren hun graan te laten malen. De Wipweide ligt langs de andere zijde van de Boskee tussen de kerk en het kasteel. Een prachtige dreef gaat van het kasteel naar de kerk. De jongmangilde (de ongehuwden) werd in Leefdaal vermeld in 1629. Burgerlijke overheden verboden in 1701 'alle gilden van ongehuwden'. In 1839 werd de jongmangilde heropgericht. Hieruit ontstond in 1846 de 'Filharmonie' (de fanfare die tot 1976 met de gemeenteverkiezingen opkwam als nr. 1 of de katholieken). De jongmangilde waren de 'Jefkes' naar Sint-Jozef, patroon der vrijgezellen. Later kwamen er bij nr. 1 ook 'Pekes' of een gilde van gehuwde mannen. We spreken hier in beide gevallen over de Sint-Hubertusgilde. Ze houdt haar koningsschietsing de eerste zondag na Sint-Jan (of na 24 juni).

In 1875 viel de muziekmaatschappij uiteen en ontstond de '2de' fanfare Sint-Lambertus (de fanfare die tot 1976 met de gemeenteverkiezingen

Kalender Activiteiten 50 Jaar

Wuustwezel: Gildefeest HGK

zondag 29 juni 2014

met tentoonstelling en verkoopstand

Schoten: Hello! Schoten

tussen 11 en 18 juli 2014

met tentoonstelling en eventueel verkoopstand

Westerlo: Internationaal Folklorefestival

zaterdag 9 en/of zondag 10 augustus

met tentoonstelling en verkoopstand

Izenberghe (Alveringem): Openluchtmuseum Bachten-de-Kupe

van maandag 11 tot vrijdag 15 augustus 2014

met tentoonstelling en verkoopstand

Vosselaar: Internationaal Folklorefestival Dophei

zaterdag 16 en/of zondag 17 augustus 2014

met tentoonstelling en verkoopstand

Stekene: Mosselpeest Reintje Vos

zaterdag 4 en zondag 5 oktober 2014

met tentoonstelling en verkoopstand

Belsele: Slotactiviteit in De Klavers

zaterdag 29 november 2014

met tentoonstelling en algemene vergadering

Hoogstraten: Vendeliersverbodering

zondag 30 november 2014

met verkoopstand

Erfgoedcel Waasland en Instituut voor Vlaamse Volkskunst vinden elkaar

Via Erfgoedcel Waasland sluit de Vlaamse Gemeenschap culturele-erfgoedconvenants met lokale besturen om het ontwikkelen van een lokaal erfgoedbeleid te stimuleren. In dat kader vinden Erfgoedcel Waasland en IVV mekaar steeds frequenter.

IVV diende bij Erfgoedcel Waasland in 2013 een eerste projectvoorstel in getiteld 'VIJVER' (= Vrijwilligers Ijveren Vijftig jaar voor Erfgoed). De Raad van Bestuur van Erfgoedcel Waasland gaf een positief advies. De subsidie aan het project verbonden, wordt gebruikt voor de reizende tentoonstelling (zie elders in deze Volkskunst 'Ronde van Vlaanderen').

Een tweede aanvraag voor subsidie ging in februari 2014 de deur uit. Het ging meer bepaald over een traject communicatie van cultureel-erfgoedverenigingen. Ook deze aanvraag kreeg licht op groen vanwege Erfgoedcel Waasland. In onderlinge samenspraak gaan de toegekende middelen voornamelijk naar de webstek van IVV. De komende maanden worden indicatoren ingevuld die dienen de communicatie met het werkveld moeten concretiseren.

IVV dankt Erfgoedcel Waasland voor de bijzonder vlotte communicatie. Binnen de Erfgoedcel krijgen we telkens een luisterend oor. De samenwerking is een win-win situatie. Erfgoedcel Waasland verzekert zich contacten met de vrijwilligers, in dit geval medewerkers van IVV. IVV krijgt zinvolle ondersteuning in het zoeken naar technische en inhoudelijke expertise, met het oog op ontsluiten van eigen studiewerk.

Gert Laekeman en Stefaan Haesen

Respectievelijk voorzitter en secretaris van IVV

Meer over Erfgoedcel Waasland via:

<http://www.erfgoedcelwaasland.be>

Lamstraat 113

9100 Sint-Niklaas

03 780 52 10

in de hand. Men krijgt ook een beeld van de lemen huizen. Ze zijn niet wit gekalkt. De witte lemen huisjes dateren van na 1830, na de Cholera. De cholera moest officieel bestreden worden met witkalk. Breughel en Teniers geven de natuurlijke leem weer zoals we dat ook zien bij de huizen op het retabel van Korbeek-Dijle. Onder rechts vinden we de laatste twee mirakelschilderijen. Het eerste mirakelschilderij geeft een zieke, die door twee mannen naar de kerk gebracht wordt. Opvallend zijn hun hosen. Op het laatste mirakelschilderij wordt een doodgeboren kind naar de kerk gebracht. De huisstoel met trekbalk, stijlen en korbelen, de dakstoel, de geraamtebouw en het vakwerk zijn goed zichtbaar. Eigenlijk is dit retabel een monument voor de streekdrachten in Brabant.

Gilbert Vandesande, lid van de kerkraad, zorgde ervoor dat we toegang kregen tot deze kerk, die gewoonlijk gesloten is uit schrik voor diefstal. Volgens hem is Korbeek-Dijle echt het dorp der mirakelen. We laten hem even aan het woord: "Er is nergens een plaats waar de Dijle zolang verblijft houdt als in Korbeek-Dijle. Daar vinden we de Dijle met niet minder dan 17 meanders. Er is het retabel dat sedert 1522 altijd gered is geweest. Het retabel weerstond de Beeldenstorm. Op het einde van de 18de eeuw wou men het retabel vervangen door een moderner schilderij. Dit ging niet voor de dorpsheer Crabbeels d'Ormendael en het retabel was weer gered. Tijdens de Franse Revolutie werden de kerkmeubelen verkocht en parochianen van Korbeek-Dijle kochten het retabel, dat ze daarna aan de kerk terug schonken. In 1858 brandde de kerk af. Gelukkig was het retabel toen in restauratie bij de Gebroeders Goyers in Leuven. In W.O.I gebruikten de Duitse soldaten de kerk als paardenstal. Het retabel werd niet geschonden in W.O.I. In W.O.II viel er een bom, die gelukkig niet ontplofte, naast de kerk. Op het einde van de vorige eeuw dacht men de kerk af te breken, maar de inwoners van Korbeek-Dijle wilden hun retabel niet kwijt. Ze zorgden financieel en materieel voor de restauratie langs de binnenzijde en de gemeente Bertem voor de restauratie langs de buitenzijde."

3. Leefdaal met zijn kasteel, zijn wipweide en voor het Vendelarchief de 'Leefdaalse reeks'

Via de kapel van Sint-Verona, de oudste kapel van Brabant uit de Karolingische periode, met de befaamde sarcofaag, kwamen we in de Boskee te Leefdaal. De kapel werd prachtig gerestaureerd door Professor Lemaire. Het kasteel van Graaf de Liedekerke ontstond uit een middeleeuwse woontoren. De heren van Leefdaal waren belangrijke edelen in het hertogdom Brabant. Roger van Leefdaal was de beschermheer van de Vlaamse letterkunde in de 13de eeuw. Jan

Het retabel kwam terecht in een romaanse Sint-Batholomeuskerk, die in 1858 afbrandde.

Het retabel omvat 4 delen: de Vita of het leven van de heilige, de Inventio of de vinding van de relieken, de Translatio of de overbrenging van de relieken en de Mirakelen die aan de heilige werden toegeschreven. We beschrijven het geopend retabel. Het bovengedeelte omvat beelden van de H.-Drievaldigheid en van de engelen. Het ondergedeelte geeft de Vita weer in beelden: de aanduiding van Stefanus tot diaken, de rede van Stefanus tot ongelovige Joden, de steniging van Stefanus, het wegbrengen van het lijk o.a. door Gamaliël en het gouden reliekschrijn van de heilige. Tot daar het beeldhouwwerk. De schilderijen boven beelden de inventio uit: de verschijning van Gamaliël aan priester Lucianus met de aanwijzing van de plaats van het lijk van Stefanus en de verschijning van Gamaliël aan Johannes, bisschop van Jeruzalem rond 400, met dezelfde boodschap. De schilderijen links onder geven de inventio en de translatio. Het eerste schilderij stelt de ontgraving van de relieken voor (inventio). Interessant is de man links nl. pastoor Stevens van Korbeek-Dijle, de schenker van het retabel in superplie en met kruinschering. Het tweede schilderij geeft de afvaart van Jeruzalem naar Constantinopel van de kist van senator Alexander (translatio). Senator Alexander liet de Sint-Stefanuskerk in Jeruzalem bouwen. Op het schilderij ziet men ook de storm, die tegengegaan wordt door Stefanus, die speciaal door de matrozen aanroepen werd. De schilderijen rechts onder geven de translatio. Het eerste schilderij geeft de verkeerde kist, niet die van senator Alexander maar wel die van Stefanus die in Constantinopel aankomt, waar de keizer en de bisschop de kist opwachten. Het tweede schilderij geeft de overbrenging van het gebeente van Stefanus naar de kerk en de verering van de relieken.

Het retabel wordt gesloten en dan zien we de 6 mirakelschilderijen, die van uitzonderlijk belang zijn voor de Streekdrachtencommissie van het IVV en die ook beschreven worden in de twee standaardwerken van streekdrachten in Vlaanderen. Boven links krijgen we het mirakel van de genezing van een vrouw aan de borst, boven rechts het mirakel van de genezing van een vrouw aan het been. We zien de cotte of het onderkleed, de surcotte of het bovenkleed en de hoofddoek bij de verschillende vrouwen. Onder links vinden we twee mirakelschilderijen. Het eerste mirakelschilderij geeft de genezing van een zwaar ziek of doodgeboren kind. Men krijgt hierbij een beeld van de romaanse kerk van Korbeek-Dijle. Belangrijk voor de streekdracht voor de mannen: de korte wambuis, de gordel en de geldbeugel. Op het 2de mirakelschilderij verschijnt Stefanus aan een stervende. De stervende houdt volgens de traditie een kaars

Fotowedstrijd

Naar aanleiding van het 50 jarig bestaan, richt het Instituut voor Vlaamse Volkskunst • IVV vzw in samenwerking met Fotoclub Close-Up een fotowedstrijd in. Het thema van deze wedstrijd is 'Volkskunst'.

Prijsuitreiking

De winnaars worden bekend gemaakt tijdens het evenement van IVV op 29 november.

Alle deelnemers zullen hiervoor een uitnodiging ontvangen.

De winnaars worden beloond met cadeauchques

- 1ste prijs t.w.v. 100 €
- 2de prijs t.w.v. 50 €
- 3de prijs t.w.v. 25 €

Elke deelnemer kan slechts één prijs winnen per categorie.

De winnende foto's en een selectie van de inzendingen zullen worden tentoongesteld 29 november 2014 met vermelding van de naam van de deelnemer. De winnaars zullen ook bekend gemaakt worden in ons tijdschrift en op de website <http://www.instituutvlaamsevolkskunst.be>.

Reglement

Volledig reglement en inschrijvingsformulier af te halen op:

<http://www.instituutvlaamsevolkskunst.be/fotowedstrijd50jaar>

ADVERTENTIE

Jan De Maertelaere bvba

the best bobbins in the world

Welkom op onze nieuwe website

www.bobbins.be

Jan De Maertelaere bvba
Bedrijvenlaan 12 | B-9080 Lochristi | Belgium
T 0032 (0)9 230 67 18 | F 0032 (0)9 232 11 75
jan@bobbins.be

Meerbeekse steenweg en de Blokkenstraat. Twee handen kloppen de verkoop van een rund af. Dat handkloppen is 'teussen'. Ook in het kaartspel kent men 'teussen'. Tegen de Blokkenstraat ligt de Sint-Medardushoeve, een hoeve van de Norbertijnen van Park. De romaanse kapel van Sint-Medardus is hier in de 19de eeuw verdwenen.

2. Het retabel van Sint-Stefanus in de kerk van Korbeek-Dijle, een pareltje voor de streekdrachtencommissie

De Nijvelsebaan of de verbinding van Leuven met Overijse is de belangrijkste weg door Korbeek-Dijle. In de Sint-Bartholomeuskerk van Korbeek-Dijle (fusie Bertem) vinden we het befaamde retabel van Sint-Stefanus uit 1522. De opdrachtgever was Pastoor Egidius Stevens (+1527) van Korbeek-Dijle. Een retabel omvat zowel beelden als schilderijen. De beelden komen uit een Brussels atelier. De schilder is Jan Vander Coutheren uit Leuven.

De cultus van Sint-Stefanus was belangrijk voor het Korbeek-Dijle van het begin van de 16de eeuw. Er waren de relieken van de heilige, die ondertussen verdwenen zijn. Er was de Sint-Stefanusbron en er was een ommegang voor de heilige in Korbeek-Dijle. In 1564 bestelde men 800 loden bildekens of ex-voto's. Ex-voto's zijn offergaven geschonken voor genezing en voorspoed van mens en dier. Ze bestonden in alle mogelijke materialen (was, zilver, lood, hout) en in alle mogelijke vormen (benen, armen, harten, dieren). Het groot aantal bestelde 'bildekens' wees op het succes van de ommegang. In de 16de eeuw was de 'beeweg' naar Sint-Stefanus dan ook belangrijk voor de dorpsgemeenschap. Er kwam veel geld in de kas van de kerk en men kon eindelijk een retabel bestellen.

Het is een grote eer voor de Kempense gilden en zeker voor de gilde van Westerlo dat in het Muziekinstrumentenmuseum te Brussel binnenkort de gedigitaliseerde muziek van Suske Schellens zal te horen zijn bij de diatonische accordeons. Voor wie het niet meer zou weten, Suske Schellens was de voormalige hoofdman van de Sint-Sebastiaansgilde van Westerlo, die in 1994 gevierd werd voor zijn 100 ste verjaardag.

Indien u een prachtige dans- of muziekkavond zou willen organiseren neem dan snel contact op met Wim Bosmans van de groep Jan Smed. Succes in stijl verzekerd.

Muziekinstrumentenmuseum (mim), Hofberg 2, B-1000 Brussel

Jos Van Eyken

50 jaar IVV: onze tocht door het 'rijke heuvelende Brabant' op zaterdag 5 april 2014

Dr. Henri Vannoppen

1. Bertem, het 'teussersdorp' met zijn grote pachthoven en holle wegen en de Koeheide, waar 'In Vlaamse Velden' neerstreek

We verzamelden met 29 deelnemers aan de Feestzalen Bertembos vrij dicht gelegen bij het pachthof Bertembos of de Augustijnerhoeve. Bertem is een fusiegemeente bestaande uit Bertem, Korbeek-Dijle en Leefdaal. Bertem is bekend om zijn maasromaanse kerk en zijn prachtige Sedes Sapientiae, die daar ook bewaard wordt. Langs de overzijde van de Feestzalen Bertembos zien we de Koeheide met zijn holle wegen, waar een deel van 'In Vlaamse Velden' opgenomen is. Holle wegen zijn typisch voor het Brabants Heuvelland dat we vinden ten zuiden van de N2 (steenweg Brussel-Leuven). We krijgen vier valleien achter elkaar: de vallei van de Molenbeek in Meerbeek, de vallei van de Voer in Bertem en Leefdaal, de vallei van de Dijle in Korbeek-Dijle en de vallei van de Ijse in Neerijse.

De toenaam van de Bertemnaren is 'Teussers'. Een 'teusser' is een veekoopman. Het was een typisch beroep in het agrarische Bertem met heel wat weilanden. Het monument van de 'Teusser' vinden we in de rotonde op het kruispunt van de Tervuursesteenweg met de

FLANDRIENS

Josée Elst

Uit wat voorafging: Josée groeit op in een familie waar zowel het nuchtere zakenleven als artistieke bedrijvigheid – lees dan vooral: volkscultuur - heersen. Vader doet haar studeren en 'onder zijn vleugels' moet ze al snel omgaan zowel met de ruwe dokwerkers als met de 'chique' hogere kaders.

Opmerkelijk en ongewoon voor een jong meisje in die tijd! Vader brengt haar ook in contact met de kajotterij en zo met de volksdans. Moeder kwam uit de Kempen, de streek van Westmalle en Loenhout. Een bakermat van oude dansen en gebruiken. Zij zorgt ervoor dat Josée's interesse voor de volkskunst steeds groter en groter wordt. Ook hier bewijst dit jonge meisje haar talent. Zowel in haar eigen volksdansgroep 'Elkerlyck' als op het hoogste niveau bij onderhandelingen met minister Frans Van Mechelen himself!

Vandaag zitten we hier voor de tweede maal in enkele maanden tijd, vier hoog op haar appartement aan de Hogeweg in Borgerhout. Het is er moeilijk een parkeerplaats te vinden voor de wagen. We deden beroep op het openbaar vervoer. "Neem tram 10 of 24, en stap af aan de Roma. Dan is het nog maar enkele meters", gaf ze als raad mee aan de telefoon. Maar wat een ontuchtering was die tramrit. Een jong negerinnetje stond recht en bood me haar plaats aan, Marcel moest blijven staan. En ik die dacht dat 'hij' er oud uitzag.

We verwachten beiden een leuke ontmoeting met een dame die honderduit kan vertellen over onze Vlaamse volkskunst, die ze nog altijd koestert.

Josée vertelt opnieuw over de familie van vader en moeder. Vader komt van de Seefhoek. Zijn grootvader bezat er in de Lange Beeldekenstraat,

toen nog buiten de stadspoorten, in een onbeschadigd landschap van bossen en velden, een grote hoeve. De Antwerpenaars die er toen op zondag te voet of met een calèche naartoe trokken, kunnen we er nu alleen nog maar in onze dromen bij voorstellen. In de loop van de jaren veranderde de Seefhoek, de paarden werden vervangen door auto's, de boerderij werd een havenbedrijf... en hier vond Josée haar eerste werk. En de vrije tijd werd besteed aan studeren en haar hobby: volksdans.

En dat is nog steeds zo, ook vandaag nog. Maar volksdans vond zij maar een klein onderdeel van de Vlaamse cultuur. Die kan niet losgekoppeld worden van zang, vendelen, muziek, dans en... het gildeleven.

Josée is vooral zot van het vendelen. Zij ziet het als een verlengstuk van de eigen persoonlijkheid. Heel het lichaam werkt mee tijdens het vendenspel. Samen met het vaandel, de klederdracht, de bijhorende trom of muziek vertelt het zoveel over de vendelier en het verhaal dat hij wil uitbeelden. Heiko Kolt was haar grote voorbeeld. Maar net zoals zoveel Vlaamse jongeren was ook ik opgetogen over de schoonheid die Kolt ons schonk, vooral met zijn groep Thor uit Torhout. Hij reisde er de hele wereld mee rond en oogstte triomfen in Europa, Turkije, de Verenigde Staten, bij de Paus...

Josée's interesse richtte zich ook naar het schuttersleven en de schuttersgilden, de oudste uitdrukking van onze volkskunst. Hier werd immers ook gevendeld! De schuttersgilden ontstonden in de Middeleeuwen. Ze werden opgericht als burgerwacht en ze zorgden voor

VERSLAGEN

Naar de bronnen van de volksmuziek

Zaterdag 1 februari 2014 ging er in het gildelokaal van de Sint-Sebastiaansgilde van Westerlo, de Asberghoeve, een heel speciale gildeavond door.

Wim Bosmans, conservator van Europese muziekinstrumenten in het MIM, het instrumenten- museum in Brussel, nam de talrijke aanwezigen mee op een prachtige tocht door de volksmuziek in de Kempen. Een tocht door het verleden vanaf 1694 naar het heden van de Kempische volksmuziek.

Met Ivo Lemahieu, Ritteke Demeulenaere, Francis Marrant en Wim Bosmans, allen leden van de muziekgroep Jan Smed, wisselden de teksten en vertellingen af met muzikale intermezzo's, zoals de vroegere volksmuzikanten het uit het hoofd speelden maar ook volgens de notities op oude partituren. De muzikanten speelden op de verschillende traditionele muziekinstrumenten en de muziek was prachtig om te beluisteren.

Er werden eveneens muziekopnamen van dansen van voor de tweede wereldoorlog tot aan de huidige opnamen van volksmuziek uit de Kempen ten gehore gebracht.

Als afsluiter van deze prachtige en leerrijke avond overhandigden Richard Van der Staey, muzikant van de Westelse gilde en hoofdman Danny Huygens aan Wim Bosmans een exemplaar van de CD met muziek van Suske Schellens.

Besluit:

W.O.I betekende een gehele ommekeer in de samenleving en in het alledaagse leven. Daaronder vielen ook de mode, de streekdracht en de haartooi. De vrouw van 1900 had lange haren opgestoken in een dot, lange rokken en een grote hoed met struisvogelveren. De nieuwe geëmancipeerde vrouw van 1920 had haar 'à la garçonne', een kort kleedje en een klokhoe. De streekdrachten verdwenen met W.O.I. De vrouwendracht hield echter langer stand dan de mannendracht.

Bibliografie:

- K.VELLE en P.VIAENE. Lichaam en hygiëne. Gent-Leuven, 1984. Miat Gent.
- B. Aaftink en C.BOL. Cultuur en kledinggedrag in de 20ste eeuw. Groningen, 1985.
- Beelden uit de Belle Epoque. Reader's Digest. Brussel, 1988, p. 56-59.
- E.DEWIT en A.RUYTER. Kostuumgeschiedenis. Meppel, 1990.
- L. BRUNIN. Geschiedenis van het kostuum. Antwerpen, 1968.
- H.VANNOPPEN. Van hoed tot ondergoed. Streekdrachten in Vlaanderen. Leuven, 2010.
- H.VANNOPPEN. Streekdrachten in onze gewesten. Gent, 1994.
- H.VANNOPPEN. De streekdrachten in het aloude Hertogdom Brabant-De Brabantse Folklore, 1978, p. 31-105, p. 113-175.

Illustraties:

1. De huwelijksfoto van de 100 jarige Jetteke Verhoeven uit de Klapstraat in Erps-Kwerps. Bemerkt de grote hoeden en de pelerines. De bruidegom droeg een bolhoed (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg).
2. Christina Van Tilt-Anthoon uit Erps-Kwerps met lange rok. Ze is vergezeld van haar kinderen Maria en Gustaaf Van Tilt in W.O.I. Gustaaf Van Tilt droeg een 'col marin' (Collectie Vannoppen-Van Tilt Erps-Kwerps). Deze foto dateert van 1915-16 en werd naar haar echtgenoot Emiel Van tilt, krijgsgevangene in Duitsland gestuurd.
3. De mode van Coco Chanel tussen 1920 en 1930 met een korte rok en een pothoed.
4. Het echtpaar De Wil-Abeloos. Ferdinand De Wil was brouwer in Erps. Zijn echtgenote droeg 'kap en neusdoek' (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg).
5. Maria Christina Anthoon uit Erps-Kwerps droeg lang haar onder W.O.I (Collectie Vannoppen-Van Tilt Erps-Kwerps).
6. De 19 jarige Maria Van Tilt droeg het haar kort in 1930. Haar rood kleed was uit 'crèpe de Chine' (Collectie Vannoppen-Van Tilt Erps-Kwerps).

de veiligheid van de burgers in woelige tijden. Ze waren gegroepeerd per wijk en volgens het wapen dat ze gebruikten: handboog, kruisboog, voetboog of buks. Hun burgerwachttaak oefenen ze nu niet meer uit, maar de oude tradities van het koningschieten, de gildebreuken, de gildedansen, het vendelen en het trommelen blijven nog steeds bestaan.

"Spijtig dat Limburg zo veraf ligt", zuchtte vader Elst meermaals. "Waarom dan niet korterbij proberen?" antwoordde de dochter, en ze volgde de oprichting van de Hoge Gilderaad der Kempen van dichtbij. In het bestuur ervan kwam ze nooit. Had het vrouw zijn daar misschien iets mee te maken? Ze was wel betrokken in de organisatie van oogstfeesten, meiboomplantingen, schuttersfeesten en tal van cursussen. Zij stond er zo bijvoorbeeld in opleiding van de 'marketentsters'. "Weet je niet wat een marketenster is?" Een ondeugende, stoute vraag vond ik. Maar ze had gelijk. Ik had van deze meisjes nog nooit van gehoord, evenmin als van een 'bieleman'. Marketentsters hadden met het leger te maken: tijdens veldtochten zorgden zij ervoor dat de soldaten van hun eenheid tijdens de rustpauzes van een borreltje en een hartig hapje konden genieten. Tijdens het verblijf in de kazerne verzorgden marketentsters de soldatenkantine. Het wassen van de soldatenkleding behoorde ook tot hun taak. In oorlogen volgen zij nu de legers niet meer. En in de kantines en de wasserijen namen anderen hun plaats in.

De veldtochten werden vervangen door stoeten, en tijdens die optochten beleven de marketentsters hun 'moment de gloire'. Ze dragen een mooi uniform dat sterk lijkt op het uniform van de schutters. Het vaatje met daarin sterke drank (cognac of jonge klare) en het mandje met stokbrood, worst en kaas behoren tot hun standaarduitrusting.

In diezelfde stoeten stappen ook de bielemannen mee op. Stoere mannen, met lange baarden, een kolbak, lederen schort en een bijl met een lange steel. In vroegere tijden waren ze wegbereiders, die met hun bijlen en zagen de versperringen opruimden die de vijanden er geworpen hadden.

Tijdens het gesprek kijk ik af en toe eens naar de klok. “Wat gaat de tijd toch vlug voorbij” denk ik nuchter. Terwijl Josée zelf haar ‘kinderlijk’ enthousiasme niet kwijt geraakt. Ze heeft dit nog voldoende in voorraad om uren door te gaan... Zo vertelt ze tussendoor over de cursussen die ze bleef volgen: cursussen over volkscultuur, klederdrachten, over filosofie en psychologie. In 1970 stichtte ze met Bob Degol als secretaris-generaal het VVK (Verbond voor Vlaamse Volkskunst). Sinds Bob's overlijden in 1998, bestaat VVK enkel nog op papier.

De klok loop tegen zessen, tijd om afscheid te nemen. Waarom denk ik op dat ogenblik even aan gesprekken met andere ‘Flandriens’? Ze gaven me allemaal eenzelfde gevoel van fierheid over de schoonheid van onze Vlaamse cultuur. Josée vat het in enkele zinnen samen: “Ik begrijp niet waarom er zovelen nu zo negatief staan tegenover iets van vroeger. Daar ergerde ik mij vroeger aan, en nu ook nog.”

Dan staan we recht om te vertrekken. Nog lukt dat niet. Onze gastvrouw verdwijnt even en komt terug met een lekker fris wijntje. Daar gaat onze trein! Een uurtje later treinen we dan naar huis. Iets lichter van geest. Ik glimlach even wanneer ik denk aan de positieve boodschap van die oude dame in het hospitaal: “Josée, op uw 87ste hebt gij nog een taak.”

Johan Lambrechts

Foto's: Marcel Oelbrandt

rol die enigszins voorover helde. Foto's van koningin Elisabeth geven deze haarmode zeer goed weer. Oudere vrouwen zoals Coleta Stuckens-De Coster uit Kwerps afkomstig, maar de weduwe van de burgemeester van Evere, droegen het haar in de scheiding.

De haarmode in de wilde jaren 20 was ‘à la garçonnette’ met het kort geknipte haar. Het tamelijk androgene vrouwentype maakt een jongensachtige indruk. Het waren de ‘Roaring twenties’, de rebellie van de jongere generatie tegen oudere.

Na W.O.I verscheen de eerste vrouwenkapsters, ‘coiffeuses’ op het platteland. De permanent kwam op. Stefanie Vannetelbosch was tegelijk naaister en haarkapster in Meerbeek (Vlaams-Brabant). Ook Julia Van Bruystegem (‘Julie van Emma’) was actief als kapster in Meerbeek.

noemde dat in Erps-Kwerps een 'koof'. Het was een witte muts met een volledige bol. De pijpjesplooiën omringden het hoofd. De linten, die zeer breed konden zijn, werden gestikt.

Oudere dames droegen nog het 'kappetje' en lieten zich niet verleiden door de steedse hoed. Het 'kappetje' was het kapothoedje, een element van de Parijse mode uit de 2de helft van de 19de eeuw. In de winter was het Kappetje van zware stof, soms zelfs fluweel en met git versierd. In de zomer was het van zijde, kant of linten, versierd met kunstmatige bloemen of vruchten.

Jongere dames droegen nog de 'kap en neusdoek' in Midden-Brabant tijdens de Belle Epoque. Er was wel concurrentie van de enorme hoeden in de steden. 'Kap en neusdoek' bestond uit een 'kappetje' en een 'neusdoek'. Het 'kappetje' was een klein, plat mutsje dat enkel de bovenzijde van het hoofd bedekte en dat steunde op de haarwring. Het was gemaakt van wol, zijde, tulle of lint en vooraan versierd met opgenaaide zwarte lovertjes en een bos kleurige stoffen bloempjes. Het werd met twee, tot een strik samengeknoopte linten op het hoofd vastgehouden. Omdat het kappetje het hoofd weinig bedekte werd er een kanten neusdoek overgedragen. De neusdoeken waren vervaardigd uit witte, zwarte of crèmekleurige zijde met tussenzetsels en brede stroken machinekant. Leonie De Winter uit Erps-Kwerps huwde tijdens de Belle Epoque met Sus Roeckx en ze droeg bij haar huwelijk 'kap en neusdoek'. Na W.O.I werd de streekdracht nog alleen gedragen door bejaarde dames. De jeugd verkoos de pothoed.

6. De hygiëne nam toe

Voor 1914 kwamen nog heel wat luizen voor. Naast sierkammen had men ook luizenkammen. Er was ook luizenpoeder. Opvallend was de geur van mottenballen in de klederkasten. Ook zweet was één van de problemen. Zo werden zweetlappen aangebracht in de klederen en in de ranken tegen zweetranden. Het katoenen ondergoed, dat veel gezonder was, kwam in de plaats van het wollen ondergoed. In de gezondheidsboekjes werd het wassen van de haren sterk aanbevolen. Voor W.O.I werd op het platteland zwart bier gebruikt om het haar te wassen. Na W.O.I was bruine zeep reeds een verbetering.

7. De haartooi voor de vrouw evolueerde van lang naar kort haar 'à la garçonne'

Voor 1914 droegen de vrouwen lang haar in een dot. Het haar werd opgestoken. Bij de rijkere dames werd het haar hoog opgestoken in een

STREEKDRACHTEN

De vrouwenmode en de streekdracht van de onderdanige vrouw uit de Belle Epoque naar de geëmancipeerde dame na W.O.I zonder de haartooi te vergeten

Dr. Henri Vannoppen

1. Van crinoline tot de wespentaille in de Belle Epoque

De crinoline verdween in 1870 met de Frans-Duitse oorlog. Keizer Napoleon III en keizerin Eugenie waren niet langer de heersers van Frankrijk. De 2de tournure en de 'queue de Paris', die rond 1885 populair waren, behoorden in 1900 tot het verleden, evenals de pelerine. Dus geen dames meer met valse achterwerken. De tournure was immers een onder de rok gedragen bouwsel om een sterk geprononceerd achterlichaam te verkrijgen. Het leek op een halve crinoline en was vaak inklapbaar. De eerste tournure was mode van 1869 tot 1878 en de tweede tournure van 1883 tot 1890. De tournure kon met veters boller of platter gemaakt worden. Bij de 'queue de Paris' gebruikte men een kussen om een sterk geprononceerd achterlichaam te verkrijgen. Rond 1890 had men de nauwe korsetten, waardoor heel wat dames flauw vielen. Voor 1914 was de wespentaille populair met de wijde mouwen en de brede rok.

2. De Reformkleding

Een eerste reactie tegen de wespentaille was de 'reformkleding'. We zitten in de tijd van de Suffragettes, die vrouwenstemrecht eisten. De vrouwenemancipatie drong door. De modeontwerper Paul Poiret werd populair. Het was ook de periode van de anti-korsetbeweging. De modellen waren rechtdoor en niet erg sierlijk. De Reformkleding was niet echt zo populair. Op het hoofd droeg men enorme hoeden met struisvogelveren. Het was nog de tijd van de lange rokken.

3. W.O.I veranderde de vrouwenkledij

Met W.O.I werd de vrouw kostwinner. Ze werd ingezet om mannenwerk te doen. Haar man was soldaat aan de IJzer, krijgsgevangene in Duitsland, geïnterneerd in Nederland of gesneuveld. De vrouw moest een baan zoeken. Ze kreeg functies in het bedrijfsleven, de dienstverlening, het transport en de gezondheidszorg. De kledij moest gemakkelijk zijn. Gedaan met de lange rokken en de mooie klederen. De kleding moest in de eerste plaats praktisch zijn.

4. De 'Roaring Twenties'

De jaren '20 waren de 'Roaring twenties' of de 'jazz-age', de rebellie van de jongeren tegen de vooroorlogse waarden. Na de oorlog kregen we de confectiekledij. De mode democratiseerde. Kleding was geen stukwerk meer. De naaister werd minder belangrijk. In de jaren '20 was er vraag naar soepele stoffen zoals mousseline, zijden crêpe, crêpe de Chine, zijdefluweel en zijden jersey. De vrouw ging aan sport doen, rookte sigaretten en ging zich mannelijker kleden. De rokken werden steeds korter tot de knieën te zien waren. Coco Chanel voerde de rechte lijn en de plooirok in. Vleeskleurige zijden kousen en riemschoenen waren het ideaal voor de vrouw. Het was ook de tijd van de pagekop en de jongschop wat de haartooi voor de vrouwen betrof.

Daarbij paste een klokvormige hoed, de 'porthoed'. De eerste lippenstift, niet te opvallend van kleur, en de poederdoos werden ingevoerd. Men kocht op het platteland 'poudre de riz'. Lippenstift werd populair door de metalen draaihuls voor lippenstift, die de Amerikaan Maurice Levy in 1915 uitvond.

5. De streekdracht verdween met W.O.I

Oudere dames zoals Coleta Vannoppen-Van Grunderbeeck in Schoonaarde-Erps droegen nog de witte pijpjesmuts in 1910. Men